

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 82 1961

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksell

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1962

STEN MALMSTRÖM: *Studier över stilen i Stagnelius lyrik*. Akad. avh. (Sthlm) Lund 1961.

Forskningen om Stagnelius har avsevärt berikats genom Sten Malmströms imponerande arbete med titeln *Studier över stilen i Stagnelius lyrik*. Avhandlingen ventilerades vårterminen 1961 vid Stockholms Universitet i ämnet nordiska språk och är alltså närmast ett specimen i stilistik. Det utomordentliga sätt, på vilket Malmström handskas med sin för övrigt mycket krävande metod — utformad till en del under inflytande av verk av Emil Staiger och Wolfgang Kayser — gör emellertid avhandlingen attraktiv för alla med intresse för denna litterära epok. Här föreligger nämligen ett arbete i stilistik, där resultaten av författarens forskningar presenteras inte i tabeller eller på annat sätt redovisat statistiskt material utan i en rad lysande diktanalyser, i vilka aldrig helhetsperspektivet lämnas ur sikte och där författaren genom en noggrann och lyhörd textläsning till oss förmedlar en fördjupad kännedom om *konstnären* Stagnelius. Samtidigt har den tidigare litteraturhistoriska forskningens divergerande resultat på en del enskilda väsentliga punkter här uppenbarligen bringats till en slutgiltig lösning.

Utgångspunkt för avhandlingens uppläggning har varit genrebegreppets påtagliga realitet även för de nyromantiska diktarna. För Stagnelius vidkommande kan konstateras, dels hur han i detta avseende är en fullföljare av den svenska 1700-talstraditionen, dels hur han i anknytning till romantisk-nyklassisk smak bygger vidare på det rent klassicistiska genrebegreppet sådant han finner det hos de romerska diktarna. Men det finns också en påtaglig skillnad mellan klassicitetens genrebegrepp och nyromantikens; av A. W. Schlegel sättes genren i samband med versmåttets struktur, med romantikens organismbegrepp, där form och innehåll behandlas under gemensam aspekt. Vissa versmått, t. ex. sonett och elegi, är för romantikerna förknippade med vissa innehållstyper; man kan annorlunda uttryckt tala om sonettens respektive elegiens *etos*. I avhandlingen studeras i rätt stor utsträckning just versmåttens *etos* för Stagnelius.

I överensstämmelse med detta har dispositionen fått följande utseende. De stora avsnitten behandlar ode- och hymnstil, invokationsdikten, metafysiska dikter med lärodiktskomposition, alexandrindikt, elegi och distikon och sonetter. Ett kapitel upptar en rytmisk analys av Suckarnas *Myster* och därefter är författaren framme vid en sammanfattning av gustavianskt, antikt och romantiskt i Stagnelius diktning. I stort sett är denna uppläggning tillfredsställande, men några — kanske oundvikliga — inkomplexenser är att notera. Så finner man t. ex. sonetten *Tystnaden* huvudsakligen analyserad i kapitlet *Apostrof och invokation* och ett avsnitt om naturbildens komposition i några distikondikter behandlade tillsammans med naturbilderna i alexandrinerna.

I de första av de här nämnda avsnitten kan Malmström övertygande visa sin egen och Stagnelius överlägsna förtrogenhet med de latinska diktarna, framför allt Horatius men också Virgilius och Ovidius. Bredden och omfattningen av tidens beroende av klassikerna belyser författaren till att börja med genom att bevisa hur antikinspirerade i formen den Wallinska psalmbokens diktare är. Här frågar sig emellertid läsaren om inte Malmström något övervärderar direktkontakten mellan just denna generations psalmförfattare och de romerska skalderna. De stildrag det är fråga om representerar ju en tradition inom psalmdiktningen som kan föras tillbaka till den första kristna hymndiktningen över huvud. Detta gäller t. ex. den som invokationsdikt av denna typ anförda »Guds rena lamm oskyldig...». Dess mer fascinerad blir man emellertid när Malmström återgår till Stagneliusläsningen. Det är ju som bekant i ett antikinspirerat metrum Stagnelius gestaltat en av sin lyriks höjdpunkter, *Endymion*, en dikt som de senaste åren varit föremål för åtskilliga forskares och kritikers intresse. Utan att referera debatten vill jag endast framhålla, hur Malmström, utgående från diktens konstnärliga enhet, påvisar hur den antika versformen via Schiller varit avgörande för diktens klassicerande gestaltning med en genomgående kompositionell och även syntaktisk formning. Med detta för ögonen synes läsningen av den omdebatterade strofen fem odisputable. Stagnelius utnyttjar den klassicistiska apostroferingstekniken till en direkt anropan, i första raden gäller den vinden i trädens kronor, i den andra morgonrodnaden, och bönen är att »unna herden att ostörd / drömma sin himmelska dröm». Att det är *Aurora* som vilar på saffransbädden torde också vara klart för alla i frågan intresserade eller klassiskt bildade. Stagnelius och hans samtid — ofta förtrogna med de klassiska aukto-

rerna i original — kände detta uttryck från Vergilius Eneid eller från Adlerbeths översättning, där envar kunde läsa: »Ren ur Titoni famn och saffransfärgade läger / Steg Aurora och skänkte sitt ljus förnyat åt världen...» Som helhet är analysen mönstergill och i hög grad representativ för Malmström som forskare. Enligt min mening kan denna tolkning eller rättare sagt läsning av dikten också betraktas som slutgiltig.

En omdiskuterad punkt i Stagneliusforskningen, där Malmström haft att ta ställning till Bööks och Cederblads tidigare resultat, är tolkningen av den elegi som av Stagnelius åsatts rubriken 1815 och som börjar: »Ond och besvärlig är tiden, i vilken jag lever, o gudar / Dubbelt värre dock är livet jag lever däri.» Den behandlas i avhandlingen under rubriken Den elegiska kontrasten, och författaren visar i sin klagörande analys av kompositionen, hur rent klassicistisk i Horatius' anda denna är: Nyckeln och svaret kommer i slutorden. Vad man tvistat om är, vilken vikt som skall tillmätas den omständigheten att Stagnelius i elegiens andra avsnitt, där han talar om att »sångernas gullitid blomstrar», motiverar detta på följande sätt: »Högt öfver Germanias fältt / Klingar Din lyra, o Schlegel! då Solens mäktiga Dotter / Tolkar i Gallernas språk Fadrens orakel på nytt! / Och i en dödligs hamn än vandrar den gyllne Serafen, / Han som Martyrerna sjöng, Atalas kärlek och död.» De tre skalder som apostroferas här är alltså A. W. Schlegel, Madame de Staël och Chateaubriand. Varför har Stagnelius stannat just vid dem? Jo, säger Böök i monografien 1954, citerad i avhandlingen, därför att dessa »är de som anslutit sig till heroerna, uppeldat till kamp mot Napoleon». Stagnelius litterära orientering har »bestämts av hans politiska patos; han har allmänt värderat sina litterära idoler efter politisk måttstock, och därför nämns Schlegel, madame de Staël och Chateaubriand först». Vad Cederblad sagt i sammanhanget refereras endast summariskt i en not. Hans mening är, att Stagnelius i dessa tre författare sett sin tids främsta representanter för de diktarideal han hyllar, och han visar också i sin avhandling Romantikern Stagnelius, hur nära Uppsalaskolan Stagnelius står både i sitt urval här och i de uttryckformer han använder, när han talar om madame de Staël. Malmström synes mig komma närmast Böök, när han uttrycker saken så här: »Man kunde enligt min mening i stället säga så, att det för Stagnelius, som i föregående avsnitt behandlade kampen mot Napoleon, var naturligt — men tanke på sammanhanget inom dikten — att i denna dikt i första hand nämna de skalder som var förenade i opposition och kamp mot Napoleon; det är därför som Stagnelius icke nämnde t. ex. Schiller och Goethe, som han uppenbarligen hyste en varm beundran för. Urvalet är betingat av diktens eget sammanhang, det är den enklaste förklaringen.» (avh. s. 304). Den sista meningen — den enklaste förklaringen — synes mig något för enkel. Schiller kunde mycket väl placeras in i dikt, som handlar om dem som är förenade i kamp mot Napoleon. Man behöver bara tänka på Tegnér's Det eviga med dess starka Schillerbakgrund eller på hur ofta Die Räuber — liberalismens drama — anføres med entusiasm bland dem som manar till kamp mot Napoleon. Varför inte låta Schlegel få den betydelse han otvivelaktigt hade för Stagnelius diktning?

Behandlingen av elegidiktningen är emellertid i stort sett charmant. Inledningen till kapitlet innehåller klart avfattade problemställningar, och de invändningar som kan göras är närmast av principiell natur. Malmström söker dels kartlägga för vilka innehållstyper Stagnelius funnit detta vermsmått ägnat, dels visar han oss hur skalden för sina uttryckssyften utnyttjar dess metrisk struktur. Stagnelius har skrivit 21 dikter i distikonvers, av vilka två är översättningar, den ena från Propertius och den andra från A. W. Schlegel. Avhandlingsförfattarens läsning av Propertius har här varit synnerligen givande, alldeles särskilt i fråga om dikten »Allt sen människor först bebyggde den blomstrande Jorden / Ingen dödlig sam jag brunnit af kärlekens eld...». På ett fascinerande sätt parallellställer Malmström denna dikt med Propertius tjuogoandra elegi i andra boken, »Scis here mi multas pariter placuisse puellas...», där han diktar om sin kärlek till Cynthia. Från Propertius elegidiktning har Stagnelius, säger Malmström, hämtat mod till uppriktiga erotiska självbekännelser. Av intresse hade här enligt min mening varit, att förf. i detta sammanhang fört in Goethes elegier, också de diktade under Propertius inflytande och också de uttryck för erotiska självbekännelser. Att detta verkade chockerande på samtiden finner man bl. a. hos Schlegel, som skriver: »Ein Kreis von Kenneren war entzückt. Die breite deutsche Öffentlichkeit dagegen wandte sich befremdet, mit

sittlicher Entrüstung, ab.» Även detta, alltså elegins etos för samtiden och särskilt nyromantiken, ger aspekter värda att behandlas i samband med Stagnelius. Detta desto mera som distikonversen under denna tid också tycks få den elegiska karaktär som vi är vana att förbinda med versmåttet. I avhandlingen finns ett kapitelavsnitt med rubriken Förgångelsens och besvikelsens elegi. Det är den andra linjen man kan följa i detta sammanhang. De Stagneliusdikter som behandlas här har sammanförts med elegier av Atterbom och Hedborn med klart »elegisk», sentimental — luguber karaktär. Men också här synes mig vidare utblickar befogade. Stagnelius diktar om elegins musa: »Ofta med fladdrande hår och sorgens flor kring sin luta / Dyster, förvirrad och blek, ensam på grafvar hon går, / Då, bland ruiner, i hesa rop, ...» Osökt associerar ju dessa rader till engelsk förromantik, där bl. a. Grey använder versmåttet till sina kyrkogårdsdikter. Och den engelska förromantiken var — i motsats till detta lands romantik — väl känd bland denna tids svenska författare. Ämnet elegiens etos är som sagt rikt och lockande.

Stagnelius har skrivit två sonetter av typen skaldehyllning, nämligen de som är tillägnade Lidner och Oxenstierna. Sonetten till Lidner *omnämns* i förbigående och den till Oxenstierna behandlas utförligt i avhandlingen och är — om jag läst rätt innantill — föremål för avhandlingsförfattarens beundran. Enligt min mening är Oxenstiernasonetten ett exempel på hur sonettdiktning kan bli konsthantverk medan däremot Lidner-sonetten talar om personligt engagemang från Stagnelius sida. Han använder här samma bilder att karakterisera Lidner som förekommer i de dikter, där han ger uttryck åt sin egen sjäsläggning. Jag vill framhålla detta därför att behandlingen av dessa sonetter synes mig signifikativ för behandlingen av Lidner och Oxenstierna i avhandlingen överhuvud. Lidner nämns då och då en passant men om Oxenstierna handlar ett stort kapitel som måste betraktas som avhandlingens minst vägende. Vad som där sägs om Oxenstierna ger inte mycket utöver den tidigare litteraturhistoriska forskningen och vad som sägs om Stagnelius och Oxenstierna ger närmast ett negativt resultat — det är mest olikheterna som noteras. Om nu Stagnelius — som sällan sker — i den ovan nämnda sonetten har gett uttryck åt sin själsfrändskap med Lidner och om man med en tidigare forskare, Cederblad, beaktar det likartade i de båda diktarnas situation i en strävan, å ena sidan att spränga gränserna för de traditionella uttrycksformerna, å andra sidan hos Lidner kanske en formellt betingad bundenhet av klassicismen, hos Stagnelius en djupare strävan efter också formell balans, ville man gärna se att Lidner beretts större utrymme. Ett dominerande drag i Stagnelius konst är som Malmström så bestickande visar de metriskas växlingarnas stämningsskapande och motiviskt växlande funktion. Så försöker Lidner också göra, om än som pionjär på ett mer dilettantmässigt sätt. Ytterligare ett band mellan Lidner och Stagnelius är deras undvikande av *le mot propre* och deras förkärlek för personligt färgade, för situationen valda ord.

De anmärkningar som ovan framförts är givetvis av rätt perifer natur och gjorda från litteraturhistoriska utgångspunkter. Helhetsintrycket av avhandlingen domineras av Malmströms suveräna skicklighet att handskas med begreppet stil, så som han gör det, för att nämna ännu ett exempel, i kapitlet om rytmen i Suckarnas *Myster* med det slutande avsnittet om arten av Stagnelius verskonst. På ett ställe i avhandlingen citerar Malmström (s. 485) ett yttrande av Hallvard Lie om stiltforskning: »Har vi satt oss som mål å klarlegge en dikters stil, og har valgt å belyse fenomene ved hjelp av spredte eksempler, da må disse eksemplene tolkes innover enten dikterens personlighet, eller mot det enkelte verks kunstneriske helhet — — — eller aller helst: begge veier.» »Hallvard Lies målsætning», säger Malmström, »ligger nära vad som föresvävat mig.» Han har dock ännu så länge avstått från att se stildragen i samband med diktarens personlighet; en sådan sammanställning kräver också bl. a. en undersökning av Stagnelius ord och symbolförråd. När man läser avhandlingen, finner man emellertid — mestadels i bisatser — att även denna aspekten till en del tillgodosetts, ofta på ett intellektuellt högst stimulerande sätt. Vi får en förnimmelse av hur traditionsgivna stiltyper insmälta i en konstnärlig helhet hos den splittrade Stagnelius får tjänstgöra som uttrycksmedel för en ofta skönjbar tendens till en fast gjuten, noggrant avbalanserad form, hur han, trots känslan av oro och tvåra stämningssbrytningar — tapper i sin behärskning — söker

uttrycksformer för formell balans. Värld att erinra om i detta sammanhang är diskussionen om daktylernas betydelse för den stagnelianska versens stämningskaraktär eller hur Stagnelius genom sinnrikt arrangerade strofrader ger uttryck åt sin metafysiska längtan i dikten Kärleken. Och det är gripande att se hur invokationsdikten med sin anropan, sina frågor och svar får lyfta Stagnelius ur ett själsligt nödläge, ett deprimerat sinnesstillstånd fram mot nytt hopp. I analysen av sonetten Tystnaden förnimmer man hur Stagnelius genom sonettens koncentrerade form och avrundande tendens driver sin oro till behärskning och moget lugn som vänds i hopp om frälsning.

Det är också iakttagelser av det här slaget som gör att man uppfattar avhandlingen som ett pionjärverk, väl värt att få många goda efterföljare.

Britt Lobse.

ERIK SUNDSTRÖM: *Radikalism och religiositet. En studie i tidsattityd och idébakgrund i Martin Kochs diktning*. Akad. avh. Sthlm 1961.

Erik Sundströms avhandling behandlar Martin Kochs utveckling till och med romanen Legend (1920), med vilket verk det egentligen produktiva skedet i Kochs liv avslutades. Framställningen blir dock relativt mera kortfattad mot slutet, varför ämnet i stort kan sägas sammanfalla med det som Hans O. Granlid har behandlat i sin doktorsavhandling »Martin Koch och arbetarskildringen» (1957), där framställningen går fram till Guds vackra värld (1916). Medan Granlid liksom före honom Thorsten Jonsson i en Verdandiskrift i första hand tar sikte på de sociala och politiska inslagen i Kochs författarskap, har Sundström mest intresserat sig för den moraliska och religiösa problematiken. Dessutom är Sundströms perspektiv mera renodlat idéhistoriskt. I den mån författaren anför biografiskt material eller analyserar enskilda verk, sker det huvudsakligen i syfte att belysa brytningen mellan hans politiska och sociala radikalism och hans religiöst-moraliska spekulation.

Den egentliga skildringen av Kochs idéutveckling — i kronologisk ordning — ges i kapitel 2 samt kapitlen 4–8. Den vilar på ett synnerligen omfattande material, särskilt av biografisk natur. Enligt andre opponents beräkning svarar författaren själv för uppsårandet av cirka 90% av det otryckta materialet. Till detta material hör bl. a. brevväxlingarna med Martin Kochs bägge hustrur, som ger många upplysningar om hans idéer under brytningsåren 1913–14 och dessutom lämnar besked om den personliga bakgrunden till vissa verk, särskilt Romantiska brev (1915). Det biografiska materialet förefaller genomgående korrekt utnyttjat.

Huvudlinjen i Martin Kochs utveckling — från proletär solidaritetskänsla till en mera individualistisk och religiöst betonad inställning — har författaren i huvudsak uppfattat riktigt. Däremot finns det anledning att ställa sig tveksam till flera enskildheter i framställningen. Enligt förf:s hypotes var utgångspunkten för Kochs religiösa orientering den metodistiskt färgade hållning, som skulle ha rätt i hans barndomshem, men tanken på en sådan »metodism» är föga mer än en gissning. Det kristliga draget i Ellen (1911) och i Vattendroppen (1912) torde ha överbetonats av förf. Vid skildringen av Martin Kochs halva brytning, med det socialdemokratiska partiet vid tiden för det första världskrigets utbrott har Sundström på motsvarande sätt överdrivit religionsfientligheten inom partiet. Socialdemokratien var vid denna tid angelägen att inte stöta bort eventuella kristna väljare. Å andra sidan drev inte Koch brytningen så långt, att han t. ex. övergav sina gamla sympatier för ententen; det citat från 1916, som förf. anför i syfte att göra detta sannolikt (s. 234, nederst), är misstolkat.

Tendensen till överexponering av sammanhangen beror delvis på att förf. i väl stor utsträckning låtit sig influeras av Kochs eget synsätt. När förf. brukar begrepp som »dekadans» eller »proletärfilosofi», har han ofta okritiskt övertagit Kochs egen terminologi. Sälunda upptar han utan vidare Kochs tanke, att Nietzschestudiet skulle ha varit särskilt utmärkande för »proletärfilosoferna», och driver den så långt, att han kallar den tyske filosofen en »socialismens teoretiker» (s. 220), en uppenbar orimlighet.

Svagheter av liknande art, jämte en ofullkomlig referatteknik, vidlåder också den belysning av den litterära situationen vid Kochs framträdande, som presenteras i kapitel 1 och 3. I det förra kapitlet hänvisas till en rad författare, som försökt beskriva den